

важливіших сфер життєдіяльності людей. Поряд з основним безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст. 377-379 КК, можуть виступати життя, здоров'я, власність осіб, що здійснюють правосуддя, а також життя, здоров'я, власність близьких родичів цих осіб.

Бібліографічні посилання

1. Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В. Я. Таций. – Х., 1988.
2. Трубников В. М. Новый взгляд на объект преступления / В. М. Трубников // Право і безпека. – 2002. – № 1. – С. 81-82.
3. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства / С. Б. Гавриш. – Х., 1994.
4. Самощенко И. В. Ответственность за угрозу по уголовному праву Украины : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / И. В. Самощенко. – Х., 1997.
5. Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты / Г. П. Новоселов. – М., 2001.
6. Емельянов В. П. Понятие объекта преступлений в уголовно-правовой науке / В. П. Емельянов // Право і безпека. – 2002. – № 4. – С. 27-28.
7. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко, М. І. Мельник та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К., 2009.
8. Кримінальне право України (Особлива частина) : підручник / кол. авторів : А. В. Байлов, О. А. Васильєв, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова ; наук. ред. серії О. М. Бандурка. – Х., 2011.
9. Смирнов Е. А. Преступления против социалистического правосудия / Е. А. Смирнов. – М., 1959.
10. Палюх Л. М. До питання про родовий об'єкт злочинів проти правосуддя / Л. М. Палюх // Наук. вісник Львів. держ. ун-ту внутр. справ. – 2008. – № 3. – С. 272-280.
11. Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений) / В. К. Глистин. – Л., 1979.
12. Преступления против правосудия / Александров А. Н., Антонов Ю. И., Галахова А. В., Демидов В. В. и др.; под ред. Галахова А. В. – М., 2005.

Надійшла до редакції 29.05.2012

С.О. Бочарников

здобувач

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 343.34

ОБОВ'ЯЗКОВІ ОЗНАКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО ст. 298 КК УКРАЇНИ

Розглянуто доктрину кримінального права у контексті визначення обов'язкових ознак суб'єктивної сторони незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини. Доведено, що злочин, передбачений ст. 298 КК України, вчиняється із прямим умислом.

Ключові слова: *суб'єктивна сторона, вина, незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або*

пошкодження об'єктів культурної спадщини

Рассмотрена доктрина уголовного права в контексте определения обязательных признаков субъективной стороны незаконного проведения поисковых работ на объекте археологического наследия, уничтожение, разрушение или повреждение объектов культурного наследия. Доказано, что преступление, предусмотренное ст. 298 УК Украины, совершается с прямым умыслом.

Ключевые слова: субъективная сторона, вина, незаконное проведение поисковых работ на объекте археологического наследия, уничтожение, разрушение или повреждение объектов культурного наследия

Considered the doctrine of criminal law in the context of determining the essential characteristics of the subjective side unlawful conduct search operations on the heritage, destruction, destruction or damage to cultural heritage objects. It is proved that the offense under Art. 298 of the Criminal Code of Ukraine, committed with direct intent.

Keywords: subjective side, wine, illegal prospecting for archaeological heritage, destruction, destruction or damage of cultural heritage

Постановка проблеми. Суб'єктивна сторона злочину характеризується психічними процесами, що проходять у свідомості особи. Крім того, у суб'єктивній стороні злочину знаходить своє відображення один із основоположних принципів кримінального права – принцип вини. Визначення цього принципу закріплено у ч. 2 ст. 2 КК України: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду». У зв'язку з цим особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності лише тоді, коли злочин вчиняється усвідомлено.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Незважаючи на те, що Б.М. Одайником була захищена дисертаційна робота на тему: «Кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини», на сьогодні залишаються актуальними проблеми протидії цим злочинам кримінально-правовими засобами.

Метою даної статті є аналіз доктрини кримінального права з метою виділення ознак суб'єктивної сторони незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу будь-якого злочину, яка визначає його психологічний зміст і є необхідною умовою кримінальної відповідальності, є вина. Відповідно до ст. 23 КК України, виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. З цього приводу А.А. Пінаєв справедливо зазначає, що якщо суб'єктивне – це внутрішнє ставлення особи до об'єктивного, то, у свою чергу, об'єктивне (діяння, наслідки тощо) дозволить правильно визначити суб'єктивні ознаки посягання [1].

У свою чергу, вину характеризують такі основні категорії: зміст, форма, сутність і ступінь.

Під формою вини розуміють установлене законом певне сполучення інтелектуальних і вольових ознак, які свідчать про ставлення винної особи до вчинюваного нею діяння (дії чи бездіяльності) та його наслідків [2, с. 301]. Відповідно до ст.ст. 24, 25 КК України, закріплено такі форми вини, як умисел і необережність. При цьому кожна із форм вини на легальному рівні поділено на окремі види: умисел – прямий і непрямий, необережність – злочинна самовпевненість і злочинна недбалість. Кожному з цих різновидів вини властиве певне, лише йому притаманне сполучення інтелектуальних і вольових процесів, тобто кожен із них має специфічний зміст. Однак вони становлять собою лише різновиди певної форми вини, а тому як її самостійні форми розглядатися не можуть [3, с. 88, 89].

Переходячи до розгляду форми вини у злочині, передбаченому ст. 298 КК України, слід зазначити, що законодавець по-різному відображає в законі таке рішення щодо форми вини конкретного злочину. При цьому існують такі прийоми законодавчого визначення форми вини: 1) стаття Особливої частини КК України прямо визначає умисел як форму вини цих злочинів; 2) є вказівка в диспозиції статті Особливої частини КК України на спеціальну мету вчинення суспільно небезпечного діяння; 3) описання характерного способу дії; 4) вказівка на незаконний характер дій або порушення спеціальних правил у злочинах із формальним складом.

Наш випадок не став винятком, адже законодавець прямо не називає форму вини, а її встановлення провадиться на підставі тлумачення інших ознак складу злочину, передбачених у диспозиції ст. 298 КК України. При незаконному проведенні пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищенні, руйнуванні або пошкодженні об'єктів культурної спадщини вина виражається у формі прямого умислу.

Проте це становище породжує певні складнощі у правозастосовчій діяльності, оскільки не виключає можливості різного тлумачення форми вини в злочині, передбаченому ст. 298 КК України. Основними причинами такого становища є: 1) суб'єктивна сторона цього злочину формується в Особливій частині КК України не за допомогою термінів загального визначення умислу; 2) існують різноманітні погляди вчених стосовно визначення форми вини у цьому злочині.

Зміст вини характеризується сукупністю психічних елементів, у яких відображаються об'єктивні ознаки злочину, що виражають певне ставлення особи до цих ознак. Тобто вона характеризує відображення у психіці (свідомості) особи фактичних ознак, які характеризують об'єкт і об'єктивну сторону. Зміст вини – це зміст умислу або необережності конкретного злочину [4, с. 150].

Як ми уже наголошували, за формою вини злочин, передбачений ст. 298 КК України, характеризується прямим умислом. При цьому зміст

умислу характеризує певне відображення у психіці винної особи ознак суспільно небезпечного діяння.

Відразу ж зауважимо, що в доктрині кримінального права досі ведуться дискусії щодо визначення ознак, які повинні входити до змісту умислу. Так, існують такі точки зору: 1) лише об'єктивні ознаки складу злочину [3, с. 87]; 2) усі об'єктивні ознаки злочину, що мають кримінально-правове значення (як ті, що належать до складу злочину, так і обставини, що обтяжують чи пом'якшують відповідальність), а також ознаки, які характеризують спеціального суб'єкта злочину [5, с. 58].

Ми погоджуємося, що всі вищевикладені ознаки повинні входити до змісту умислу, крім психічного відображення ознак спеціального суб'єкта злочину, адже це не відповідає вітчизняному законодавству. Згідно зі ст.ст. 23, 24 КК України, умисел характеризується лише психічним ставленням особи до суспільно небезпечного діяння та до його наслідків. Тобто таке ставлення до суб'єктивних ознак злочину, у тому числі й ознак суб'єкта, змістом умислу не охоплюється. Звісно, повинні усвідомлюватися винною особою ознаки спеціального суб'єкта злочину, але це усвідомлення належить до самого суспільно небезпечного діяння. При вчиненні злочинів, пов'язаних із порушенням спеціальних правил, змістом умислу охоплюється усвідомлення факту порушення особою своїх спеціальних обов'язків або за умови співучасті порушення таких обов'язків виконавцем злочину. Усвідомлення ж цієї ознаки становить усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння в цілому, а не окреме усвідомлення ознак спеціального суб'єкта злочину, про що зазначалося в науковій літературі [3, с. 13].

Таким чином, до змісту умислу входить психічне ставлення особи до об'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ст. 298 КК України, а також об'єктивних ознак, які обтяжують або пом'якшують покарання. Виходячи із цього положення і проведемо аналіз змісту умислу злочину, передбаченого ст. 298 КК України.

При вчиненні злочину, передбаченого ст. 298 КК України, який посягає на охоронювані кримінальним законодавством суспільні відносини у сфері духовності та національної моральності, особа усвідомлює наявність у неї негативного ставлення до історичних і культурних цінностей. Усвідомлення своїх дій щодо знищення об'єктів культурної спадщини свідчить про те, що особа усвідомлює об'єкт цього злочину.

Крім того, при вчиненні злочину, передбаченого ст. 298 КК України, предмет являє собою об'єкти культурної спадщини, які охороняються кримінальним законодавством, особа повинна усвідомлювати як наявність такого предмета, так і протиправність діяння щодо його знищення.

Усвідомлення обставин, які належать до об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 298 КК України, визначається особливостями об'єктивної сторони цього злочину. При вчиненні дії у вигляді незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини,

знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини, особа усвідомлює шкідливість своїх дій для суспільства.

Слід зазначити, що поряд з усвідомленням фактичних ознак діяння, необхідною складовою частиною інтелектуального моменту умислу є усвідомлення особою соціального характеру свого діяння, тобто усвідомлення його небезпеки для суспільства, шкідливості для суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом. Зокрема, при вчиненні злочину, передбаченого ст. 298 КК України, особа розуміє, що таким діянням вона заподіює шкоду відносинам, які охороняються кримінальним законодавством, у сфері духовності та національної моральності.

У доктрині кримінального права дискусійним залишається питання щодо необхідності усвідомлення особою, яка вчиняє злочин умисно, протиправності такого діяння. Відповідно до ст. 24 КК України, необхідною ознакою умислу є усвідомлення особою тільки суспільно небезпечного характеру свого діяння (дії або бездіяльності). Проте деякі вчені вважають, що предметом усвідомлення також повинна бути і протиправність, не як ознака конкретної правової норми, яка порушується при вчиненні злочину, а розуміння заборони такого діяння кримінальним законом [6, с. 296–300; 7, с. 25–27].

Інші науковці вважають, що не охоплюється змістом інтелектуального умислу усвідомлення протиправності, а тому її відсутність не може бути підставою для невизнання особи винною у вчиненні умисного злочину [8, с. 209; 9, с. 307]. Ця точка зору є цілком аргументованою. Відповідно до ст. 57 КУ, кожному гарантується право знати свої права й обов'язки. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в порядку, встановленому законом. Згідно зі ст. 68 КУ, незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності. Таким чином, при вирішенні питання про зміст інтелектуального моменту умислу необхідно виходити із презумпції знання особою нормативно-правових актів за умови, що вони були доведені до відома населення у встановленому законом порядку.

Передбачення настання суспільно небезпечних наслідків означає передбачення винним тих шкідливих змін, які настануть у суспільних відносинах при вчиненні ним суспільно небезпечного діяння. Передбачення при прямому умислі включає усвідомлення як можливості, так і неминучості настання відповідних злочинних наслідків. Передбачення можливості настання вказаних наслідків означає, що ці наслідки з якихось причини можуть і не статися [4, с. 152]. Звісно, передбачення суспільно небезпечних наслідків як ознака інтелектуального моменту умислу має місце лише у злочинах із матеріальним складом.

При вчиненні злочину, передбаченого ст. 298 КК України, інтелектуальним моментом умислу охоплюється передбачення неминучості настання певних наслідків. Особа, яка знищує об'єкти культурної спадщини, розуміє, що в результаті таких дій зменшиться чи втратиться їх художня, історична, етнографічна, наукова чи інша цінність. Таке пе-

редбачення конкретних наслідків від вчинення цього суспільно небезпечного діяння охоплює й усвідомлення причинно-наслідкової залежності між названими діянням і наслідками.

Іншими словами, передбачення суспільно небезпечних наслідків як ознака інтелектуального моменту умислу при вчиненні злочину, передбаченого ст. 298 КК України, характеризується: 1) передбаченням неминучості настання негативних змін, внаслідок яких зменшується чи втрачається їх художня, історична, етнографічна, наукова чи інша цінність; 2) передбаченням тієї обставини, що такі наслідки настають у результаті незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини.

Вольовий момент умислу, відповідно до ст. 24 КК України, характеризується бажанням особою настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (при прямому умислі) або хоча й небажанням, але свідомим припущенням їх настання (при непрямому умислі).

Вольову ознаку утворює ставлення до наслідків поведінки – їх бажання або свідоме допущення настання. Саме за вольовою ознакою здійснюється відокремлення прямого умислу від непрямого. Діючи з евентуальним умислом, винний допускає настання суспільно небезпечного наслідку, але він не є для нього самоціллю. Таке ставлення навіть може бути визначене як байдуже: «буде наслідок – добре; не буде – теж добре». Воно може бути визначене і як «надія на авось», тобто надія ні на що. Однак і байдужість, і «надія на авось» не є обов'язковою характеристикою вольової ознаки умислу, а можуть розглядатися як варіанти ставлення поруч із свідомим допущенням настання наслідків [10, с. 124].

Вольовий момент умислу при вчиненні злочину, передбаченого ст. 298 КК України, характеризується психічним ставленням до настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді зменшення чи втрати художньої, етнографічної, наукової чи іншої цінності об'єктів культурної спадщини, тобто цей злочин може бути вчинений лише прямим умислом.

Таким чином, вчиняючи цей злочин, винний не тільки усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння і передбачає настання суспільно небезпечних наслідків – заподіяння реальної шкоди об'єктам культурної спадщини, але й бажає шляхом вчинення таких дій звернути на свою користь це майно (право на майно) за рахунок заподіяння шкоди власнику цього майна (вольовий момент). Зважаючи на характер такого інтелектуального і вольового ставлення винного до наслідків своїх дій, стає очевидним, що злочин передбачений ст. 298 КК України, вчиняється лише з прямим умислом.

Сутність вини характеризує її соціальний характер. У порівнянні із іншими розглянутими категоріями форми і змісту, вона, з одного боку, являє собою більш глибоке знання предмета, з іншого – відображає більшою мірою не прикладне, а теоретичне значення. У кримінальному праві визнано, що вина, по своїй суті, є психічним ставленням осудної

особи до скоєного нею суспільно небезпечного діяння та до його наслідків у формі умислу чи необережності [11, с. 69].

При вчиненні злочину, передбаченого ст. 298 КК України, сутність вини полягає в негативному ставленні особи до тих соціальних цінностей, які охороняються цією статтею. Особа, яка вчиняє цей злочин, негативно ставиться до об'єктів культурної спадщини. Звісно, таке негативне ставлення до інтересів суспільства, яке має прояв у вчиненні особою суспільно небезпечного діяння, викликає зворотну реакцію суспільства на це діяння – кримінальну відповідальність суб'єкта, в якій має вираз негативна оцінка злочину і злочинця з боку держави й суспільства.

Ступінь вини характеризується тяжкістю вчиненого діяння та небезпечністю особи винного. Зокрема, він визначається як оціночна категорія, яка містить психологічну й соціальну характеристику вини з її кількісного боку, що виражає міру негативного ставлення особи, винної у вчиненні злочину, до основних соціальних цінностей [3, с. 102; 2, с. 304]. Ступінь вини визначається за допомогою її форми, змісту, зокрема, мірою усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння, вчинюваного особою, мотивами й метою злочину, а також ознаками, які характеризують особу винного і які знайшли відображення у вині суб'єкта злочину. Такі обставини мають вплив і на ступінь вини при вчиненні злочину, передбаченого ст. 298 КК України. Особливості психічного ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного посягання – обсяг і визначеність усвідомлення суспільної небезпеки вчинюваного посягання на об'єкти культурної спадщини, момент виникнення умислу, наполегливість у досягненні мети, мотиви поведінки тощо, які, впливаючи на ступінь вини, свідчать певною мірою про ступінь суспільної небезпеки злочину, передбаченого ст. 298 КК України. У свою чергу, ступінь вини прямо пропорційний величині кримінально-правового примусу, необхідного для усунення дефектів у соціальних орієнтаціях злочинця. Цим визначається кримінально-правове значення ступеня вини, оскільки, не впливаючи на кваліфікацію злочину, він при цьому має суттєвий вплив на індивідуалізацію покарання в межах санкції ст. 298 КК України.

Висновки. Отже, суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 298 КК України, характеризується прямим умислом. Особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачає, що вони можуть призвести до знищення названих предметів і бажає чи свідомо допускає їх настання. Мотиви злочину на кваліфікацію не впливають, але якщо він вчинений з хуліганських мотивів, то відповідальність настає за сукупністю злочинів.

Бібліографічні посилання

1. Пинаев А. А. Уголовно-правовая борьба с хищениями / Пинаев А. А. – Х., 1975.
2. Курс уголовного права. Общая часть : [в 5 т.] : учебник для вузов / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М., 1999 – Т. 1 : Учение о преступлении. – 1999. – 592 с.

3. Рарог А. И. Вина в советском уголовном праве / Рарог А. И. – Саратов, 1987.
4. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – [5-те вид., перероб. та доп.]. – К., 2009.
5. Дагель П. С. Субъективная сторона преступления и ее установление / П. С. Дагель, Д. П. Котов. – Воронеж, 1974.
6. Курс советского уголовного права : [в 6 т.] / под. ред. А. А. Пионтковского. – М., 1970– Т.1 : Часть Общая. Уголовный закон. – 1970. – 311 с.
7. Волков Б. С. Проблема воли и уголовная ответственность / Волков Б. С. – Казань, 1965.
8. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть : [курс лекций] / Наумов А. В. – М., 1997.
9. Курс уголовного права : [в 5 т.] : учебник для вузов / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М., 2002 – Т. 1 : Учение о преступлении. – 2002. – 624 с.
10. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Фріс П. Л. – К., 2004.
11. Кузнецов В. В. Кримінальне право України: посіб. для підготов. до іспитів / В. В. Кузнецов, А. В. Савченко ; за заг. ред. О. М. Джужі. – [4-те вид., доп. та перероб.]. – К., 2009.

Надійшла до редакції 27.11.2012

О.М. Кричківський
аспірант

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

УДК 343.151.03

ВИДИ КОНКУРЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ

Визначено критерій для класифікації конкуренції кримінально-правових норм при призначенні покарання та на підставі останнього встановлено її різновиди.

Ключові слова: *види конкуренції норм, критерій, виняткова норма.*

Определяется критерий для классификации конкуренции уголовно-правовых норм при назначении наказания и на основании последнего устанавливаются его разновидности.

Ключевые слова: *виды конкуренции норм, критерий, исключительная норма.*

The article defines the criteria for classification of rivalry of criminal norms at punishment appointment and on the ground of the last set there exist its variations.

Keywords: *kinds of rivalry norms, criteria, exceptional norm.*

Постановка проблеми. Однією із найбільш дискусійних проблем, які виникають у межах вчення про конкуренцію кримінально-правових норм, виступають різновиди останньої. До сьогодні не існує найбільш прийнятної позиції. Кожен із підходів, що запропоновані в теорії кримінального